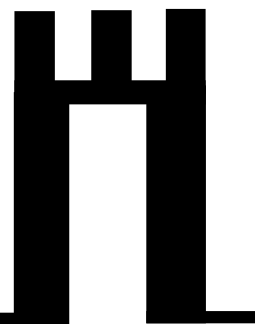

hláská

ročník XXXIII, 2022, č. 3

Mlýn u kamenného mostu u Plané sídlem šlechty

Petr Rožmberský

V roce 1580 žaloval Jiřík Rabicar z Rabic „a na mlýně u kamenného mostu u Plané“ na Mikuláše Šerntyn-gara s Šerntynku a v Nové Vsi za to, že mu roku 1577 půjčil jeden a půl džberu kaprů, které mu dosud nevrátil a nedoplatil.¹⁾ Jde o Planou, okr. Tachov. Uvedené „sedě-ní“ Jiříka Rabicara se stalo impulsem ke vzniku tohoto příspěvku.

Rabicarové

Rod rytířů Rabicarů z Rabic/Rebic, též z Redwitz, měl pocházet z Redvice, lokality, která patřila do roku 1816 k Rakousku, pak k Bavorsku. Byla povýšena na město a od roku 1907 se nazývá Marktredwitz²⁾ – leží téměř 50 km od města Planá na severozápad. Jeho přísluš-níci pronikli do Čech snad již počátkem 15. století, kdy je roku 1409 zaznamenán jako držitel Horního Litvínova (okr. Most) Rynart Rabicar.³⁾ Roku 1566 seděl Kryštof Rabicar z Rabic na Bezvěrově (okr. Plzeň-sever),⁴⁾ roku 1603 se uvádí jako držitel Malé Černoci (okr. Louny) Vít Adam Rabicar,⁵⁾ v letech 1613–1615 byl Vít Verner z Rabic hejtmanem na Lokti, roku 1614 získal Zikmund Rabicar z Rabic Starou Roli (okr. Karlovy Vary).⁶⁾

Rabicarové drželi také manské statky náležející k hradu Tachovu. Tak byl v letech 1536–1550 tachovským manem Vít z „Reswitz“ na Drmoulu a Horní Vsi. Po Víto-vi po roce 1555 převzali majetky jeho synové Jiřík a Karel Rabicarové. Bratři drželi Drmoul, Panský Vrch, Horní Ves a Skelné Hutě (vše okr. Cheb) a snad i další statky v okolí. Staršímu Jiřímu zůstal Drmoul, Karlovi připadly Skelné Hutě – je seděním „na Skelné Huti“ v letech 1568–1579. Jiřík Rabicar se později uvádí také jako vlastník Mokřiny (Krottensee) u Milíkova v okr. Cheb (roku 1613 na Mo-křině seděl loketský hejtman Vít Werner z Rabic⁷⁾). Byli často „zákazníky“ soudů – například za to, že roku 1558 Jiřík a Karel Rabicarové z Rabic „z tvrže své v Drmoulu sešli a s kordy dobytými i s oštěpy“ napadli na svobodné silnici poddané z Chodové Plané.⁸⁾

V tituláři vydaném roku 1589 jsou uvedeni Jiřík a Karel Rabicarové z Rabic a na Sklenné Huti.⁹⁾ Karlův bratr Jiřík seděl na Drmoulu a zdá se, že zemřel a dědil po něm bratr, neboť roku 1603 odváděl berni z Drmoulu

a Skelné Huti jen Karel Rabicar.¹⁰⁾ Neznáme důvod, proč by se měl stěhovat z drmoulské tvrže do mlýna u Plané. Proto nás zaujala informace, že roku 1601 Kryštof Jindřich z Cedvic a na Kynžvartě zažaloval Jana Jiřího Rabicara z Rabic „v Kynžvartě“, že roku 1600 na jeho louce náležející ke kynžvartskému zámku protrhl „troubu vodní“ kterou se vedla voda do dvora. Dále žaloval, že vyhrožoval jeho poddanému a v Cedvicově nepřítomnosti i jemu, že „chce své mladé hrdlo anebo ryšavé vlasy na jeho starou hlavu a šedivé vlasy vraziti a nasaditi“. Jan Jiří také o Cedvicovi říkal před lidmi cosi o pití a „jakoby na něho jezdit mnil“ a měl šarvátky i s jinými šlechtici.¹¹⁾ Informace o Janu Jiříkovi uvádíme proto, že v některých (jiných) případech bývalo první jméno Jan vypouštěno a dotyčný nazýván jen druhým křestním jménem. Mohl by to být případ i tohoto Jana Jiřího. Byl však ještě poměrně mladý (zrzavý), avšak neměl okolo roku 1600 žádné pořádné rytířské sídlo – nejspíše bydlel v nějakém domě v Kynžvartě.

Ještě se pro jistotu podívejme na Rabicary, jimž byly konfiskovány statky po porážce stavů na Bílé hoře. Jako většina německé šlechty v pohraničí byli i oni protestanti. Jan Kryštof Rabicar z Rabic byl roku 1623 zproštěn viny (jeho sedění neuvedeno, ale šlo zřejmě o Drmoul). Jan Šebestián roku 1623 přišel o statek Sklenná Huť s Horní Vsi. Jošt Adam nebyl poslem nesoucím obsílku nalezen (nevíme, kde byl hledán). Zikmund na Staré Roli byl od pokuty osvobozen. Více Rabicarů, tedy žádný Jiřík se v konfiskačním řízení neobjevuje.¹²⁾

Známe tedy dva potenciální adepty z rodu Rabicarů, kteří by teoreticky mohli „sedět“ roku 1580 na mlýně u kamenného mostu u Plané. Mohl by to však být i jiný Jiřík z rodu Rabicarů, jinak neznámý. „Sedění“ drobné šlechty na mlýnech zase není tak neobvyklé a některé z mlýnů se dokonce staly deskovými statky.¹³⁾

Mlýny a mosty u Plané

Nyní se podívejme na situaci mlýnů na katastru města Plané. Na celém plánském panství bylo podle urbáře z roku 1641 10 mlýnů: Schlossmühl, Herrenmühl, Zaltamühl, Klötzlmühl, Pruckermühl, Michlsbergmühl, Glasauermühl, Kaltmühl, Klöczelmühl a Waldtmühl.¹⁴⁾ Eliminujeme-li

Situace mlýnů na I. vojenském mapování (1764–1768) s mostem u Walkmühle (citace v pozn. 17).

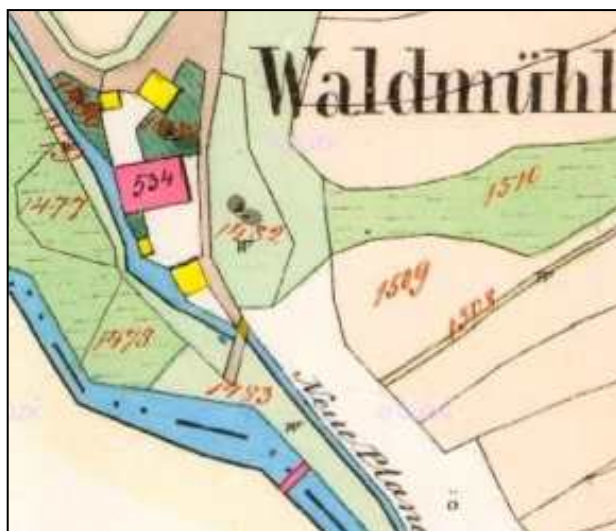
Situace mlýnů u Plané na 2. vojenském mapování (1836–1852). Lesní mlýn označen šipkou (citace v pozn. 17).

mlýny Caltovský, Brodský, Michalohorský a Neblašovský, zůstávají nám mlýny Schlossmühl, Herrenmühl, Klötzlmühl, Kaltmühl, Klöczelmühl a Waldmühl, které by se mohly nacházet na plánském katastru. Jeden z nich byl zřejmě bývalým sídlem Jiřka Rabicara.

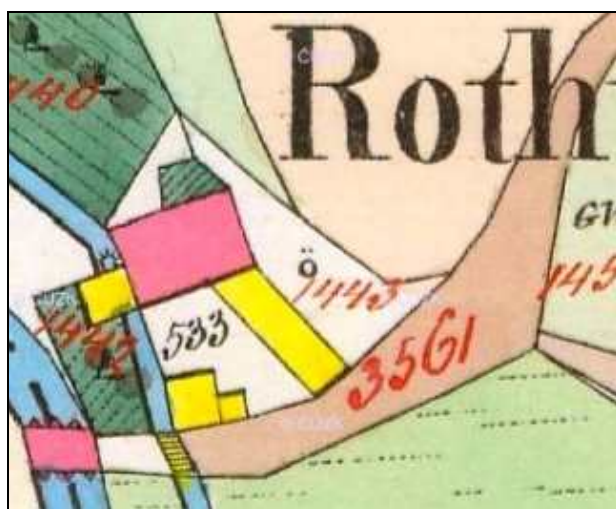
Dalším problémem jsou časté změny jmen mlýnů, nejčastěji podle nového držitele nebo nějaké události (např. Spálený mlýn).¹⁵⁾ Na I. vojenském mapování (1764–1768), které bylo kresleno od oka důstojníky ze hřbetu koně a které je nejstarší podrobnou mapou, je na katastru Plané zakresleno několik mlýnů na Hamerském potoce (též Tichá, levobřežní přítok Mže), protékajícím západně až jižně od města Plané. Po proudu jsou to se značkou vodního kola (☼): Kul m., Wald m., Rothe m., Walk m., Herrn m. a na Plánském potoce, tekoucím přímo pod plánským zámekem, je až pod rybníkem na tomto potoce nedaleko jeho soutoku s Tichou Jakobs m.¹⁶⁾

Objevuje se Rothemühl – Červený mlýn. Nejspíše šlo jen o přejmenování některého z výše uvedených mlýnů, například po jeho pokrytí červenou krytinou. Jen u jednoho mlýna je zakreslen most – u Walkmühle.¹⁷⁾ U ostatních překračovaly vodu pouze brody.

Nepřesnost I. vojenského mapování odhaluje již měřená mapa stabilního katastru z roku 1839. Na ní identifikujeme značku ☼ u nepojmenovaného objektu pod hrází Zámeckého rybníka u Sádek, pod zámeckým kopcem, na Plánském potoce (nejspíše Schlossmühl roku 1641, na předchozí

Lesní mlýn na mapě stabilního katastru 1839. Kamenný mostek dole (citace v pozn. 18).

Červený mlýn 1839. Vlevo dole haťový most přes náhon a kamenný most s pilíři přes Tichou (citace v pozn. 18).

Panský mlýn 1839 s haťovými mosty (citace v pozn. 18).

mapě nezaznamenaný). Mlýn na též potoce pod rybníkem u soutoku s Tichou je nazván „Hohrtmühle“. Na Hamerském

potoce (Tiché) jsou na levobřežních náhonech zakresleny po proudu: Schladamühl, Rothmühl, Waldmühl, Herrnmühl a Jakobsstuhl. Na této mapě jsou již zakresleny dva mosty přes Tichou. Jeden u Červeného mlýna (silnice do Tachova), druhý u Panského mlýna (silnice do Boru).¹⁸⁾

Na mapě z roku 1959 nalézáme mlýny po proudu Tiché: Slatinský mlýn (rozvaliny) – tj. Schladamühl, Červený mlýn, Lesní mlýn, v místě Panského mlýna nepojmenovaný objekt a Jakubův mlýn.¹⁹⁾

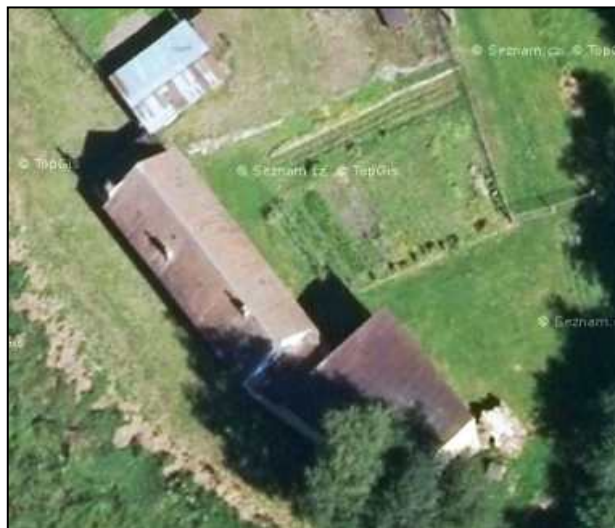
Závěr

Podle nejstaršího použitelného mapování (1764–1768) by sídlem Jiříka Rabicara byl Walkmühle. Šlo o valchovací mlýn, kde se máčelo sukno v horké vodě s přídavkem moči a tlouklo stoupami poháněnými vodním kolem za účelem odmaštění a zhutnění.²⁰⁾ Je však velmi nepravděpodobné, že by v tak smrdutém prostředí žil šlechtic. Ovšem jak se zdá, před valchovacím mlýnem tu býval nejspíše moučný mlýn Kaltmühl zaznamenaný urbářem roku 1641; soudíme tak podle toho, že na I. vojenském mapování je naproti Walkmühle přes Tichou situována lokalita Kaltenhof (dvůr a osada, později Karolinenhof, dnes Karlín). Zřejmě po zrušení valchovacího provozu změnil mlýn znovu jméno; na mapě z roku 1839 je označen jako Waldmühl, i když u něj žádný les nebyl. Možná sem bylo jméno Lesní mlýn přeneseno z již nefunkčního mlýna tohoto jména. Roku 1839 k Lesnímu mlýnu nevedla žádná silnice, jen cesta do Karolinenhofu, a přes náhon tu byla dřevěná lávka a přes Tichou úzký kamenný mostek.

Mezi I. vojenským mapováním (1764–1768) a stabilním katastrem (1839) zřejmě došlo v tomto prostoru ke změně komunikační sítě. Cesta přes most u Waldmühl/Waldmühl pozbyla důležitosti a silnice do Tachova byla vedena přes Červený mlýn a silnice do Boru přes Panský mlýn. Mapa z roku 1839 poskytuje následující údaje: Dva mosty u Panského mlýna (přes náhon a přes Tichou) na základě vysvětlivek k mapě jsou buď dřevěnými mosty (nemají však pilíře), nebo „Prügel Wege“ (klacková cesta), tedy haťovými mosty. Dva mosty přes náhon a Tichou jsou rovněž u Červeného mlýna – přes náhon je také pouze haťový most, avšak před Tichou je kamenný most s pilíři. Sídlem Jiříka Rabicara by Červený mlýn byl jen v případě, že by důstojníci mapující z koně od oka tento kamenný most nezažnamenali.

Bývalý Lesní mlýn, foto P. Mikota 2022.

Bývalý Lesní mlýn na leteckém snímku (<https://mapy.cz>).

Dnes je Lesní mlýn „stavbou občanského vybavení“;²¹⁾ Budovy jsou z cihel, náhon je zasypan, zachována je část náhonu pod mlýnem. Červený mlýn je zříceninou. Některé budovy jsou z kamene.

Poznámky: 1) Národní archiv Praha, fond Kartotéka Augusta Sedláčka (dále jen NA KAS), skříň B, řada B08, zásuvka B08C, lístek č. 1059. Dostupné na: <http://www.augustsedlacek.cz>. 2) <https://cs.wikipedia.org/wiki/Marktredwitz> [30. 7. 2018]. 3) Kuča, K.: Historie Horního Litvínova. Dostupné na: <http://www.litvinov.sator.eu/kategorie/litvinov/v-prehistorii/historie-horniho-litvinova?page=0,1> [30. 7. 2018]. 4) Renner, J. (ed.): Šlechta Plzeňského kraje v půli XVI století, Časopis Společnosti přátel starožitností XVIII/1910, s. 107. 5) Anonym: Rabicar z Rabic. In: Ottův slovník naučný XXI. Praha 1904, s. 9. 6) Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII. Praha 1905, s. 28, 174. 7) NA KAS, skříň B, řada B05, zásuvka B05D, lístek č. 1073. 8) Buchtele, Z. – Švandrlík, R.: Zaniklá obec Skelné Hutě (Glashütten), Hamelika – historie Mariánský Lázní a okolí. Dostupné na: [http://www.hamelika.cz/?cz_zanikla-obec-skelne-hute-\(glashutten\),443](http://www.hamelika.cz/?cz_zanikla-obec-skelne-hute-(glashutten),443) [30. 7. 2018]; Rožmberský, P.: Drmoul, Panský Vrch a Skelná Huť, Hláška – zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka V/1994, s. 4. 9) Paprocký, B.: Diadochos... Praha 1602, kap. O stavu rytířském, s. 405. 10) Marat, F. (ed.): Soupis poplatnictva 14 krajův Království českého z r. 1603. Praha 1898, s. 60. 11) NA KAS, skříň A, řada A03, zásuvka A03A, lístek č. 1265. 12) Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací po r. 1618 I. Praha 1882, s. 447–448. 13) Rožmberský, P.: Mlýny jako šlechtická sídla, Hláška V/1994, s. 16–17. 14) Státní oblastní archiv Plzeň, fond Velkostatek Planá, inv. č. 434, kart. 19 – Urbář panství Planá z r. 1641, fol. 54v–55. Dostupné na: <http://www.portafontium>. 15) Viz Rožmberský, P.: Tvorba jmen mlýnů na příkladu mlýna u Těňovic. In: Acta onomastica LVII. Praha 2016, s. 100–107. 16) <http://oldmaps.geolab.cz> – map. list č. 118, 136. 17) <https://mapire.eu/en>. 18) <https://archivnimapy.cuzk.cz> – katastr Planá. 19) Citace v pozn. 18. 20) Např. <http://mve.energetika.cz/uvod/valcha.htm> [13. 3. 2019]. 21) <https://nahlizeniidokn.cuzk.cz>.

Další hrady v oblasti Balatonu

Petr Mikota – Otta Slabý

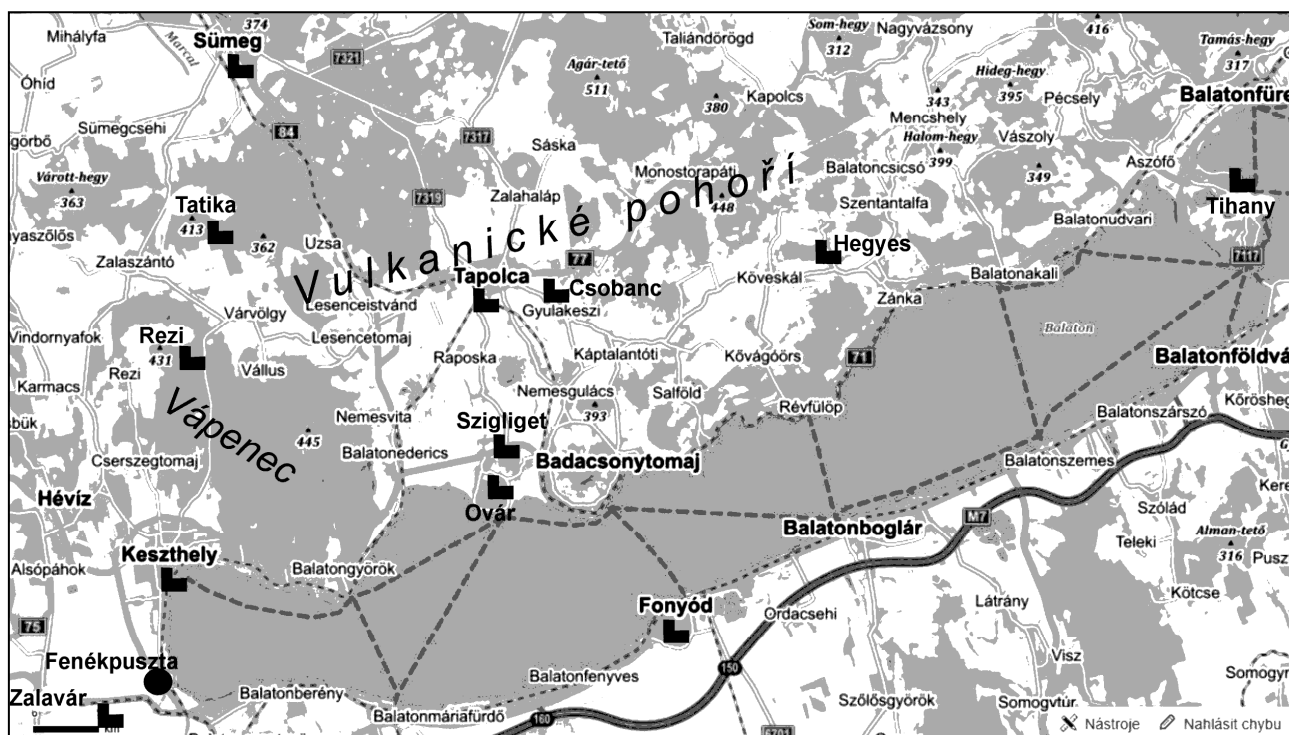
Zdroje informací

Příspěvek navazuje na článek Hrady u Balatonu otiskovaný v Hlásce 2019/3. Autoři využívají kromě vlastních poznatků rovněž internetové zdroje, které zde stručně přiblížíme. Stránky skupiny nadšenců, vytvořené jako koníček, na neziskovém základě, s pomocí zaměstnanců a přátel webového studia **WebImage Webstudio**,¹⁾ obsahují informace o 154 hradech a 89 kostelech v Maďarsku včetně Horních Uher. Kromě současných fotografií zde naleznete staré fotografie, historické rytiny a plány. Je rovněž citován zdroj, od-

a vojenské tábory. Místní názvy jsou primárně v latině, některé v maďarštině a němčině.⁵⁾ Na obrázku na straně 37 vidíme detail okolí Balatonu. Na první pohled vidíme chybné zakreslení poloostrova Tyhany na opačné straně jezera. Chyb je však více a mapu je proto potřeba používat opatrně (obr. 2).

Horopis

Na severovýchodním břehu jezera Balaton je sopečné pohoří s mnoha výraznými vrcholky. Přibližně 30 vrcholů je označováno jako vulkány. Jejich stáří je

Orientální mapa s lokalitami popsanými v obou částech článku. Podklad mapy.cz, doplněno p. Mikota.

kud autoři čerpají. S využitím internetového překladače jsou dobrým startem ke studiu maďarských hradů. Dalším pramenem jsou rytiny a plány **Giulia Turca**. Tento architekt a vojenský inženýr italského původu byl vyslán rakouskou válečnou radou roku 1569 do Zadunají, aby zmapoval opevnění osvobozená od Turků s cílem rozhodnout o údržbě a rekonstrukci hradů.²⁾ Zachovalo se velké množství pohledů na hrady a řada jejich plánů.³⁾ Dalším grafikem, jehož práce přibližují vojenské pevnosti v pojednávané oblasti, je **Mathias Greischer** (1659–1712), část jeho prací je věnována dokumentaci války s Turky.⁴⁾ Zajímavým ikonografickým pramenem je mapa Uher (Dolních, Horních a Sedmihradská) od německého rytce **Matthiase Zündta** (1498–1586) z roku 1567. Zobrazeny jsou hrady, pevnosti, biskupské kostely a turecké náboženské budovy, což odráží skutečnost, že v té době byla třetině země ovládnuta Turky. Jsou zobrazeny také řeky, hory a důležité vojenské události 16. století, jako jsou bitvy, obléhání

3–8 mil. let. Najdeme zde kupy, kuželové i stolové hory, sopečná jezera a erodované krátery. Mnoho lokalit je dnes chráněno jako geologické památky. Na pěti sopečných vrcholcích byly postaveny hrady (Csobancs, Tatika, Szigliget, Ovár, Hegyes, Tyhany). Častěji byly využívány kupovité či kuželové vrcholy. Jediný hrad na stolové hoře – Csobanc, – musel řešit způsob zabezpečení neopevněné části hory. Na jihovýchodě navazuje na sopečné pohoří krasová oblast, kde leží dva z popisovaných hradů – Rézi a Sümeg.

Hrad Rézi

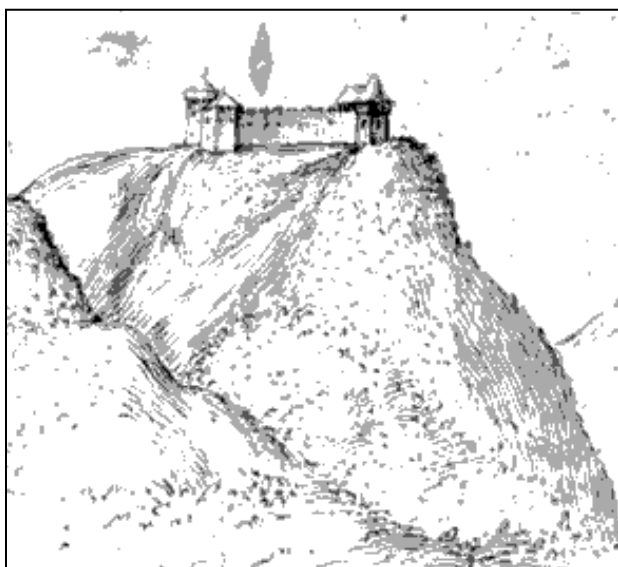
Zřícenina hradu je situována asi 3 km vzdušnou čarou severovýchodně od stejnojmenné obce na dolomitickém skalním výchozu ve výšce 418 m nad mořem. Je přístupná z obce Rézi pěšky či autem z parkoviště vzdáleného cca 1 km od hradu. Na hradě je informační tabule, kromě maďarštiny též v němčině a angličtině.

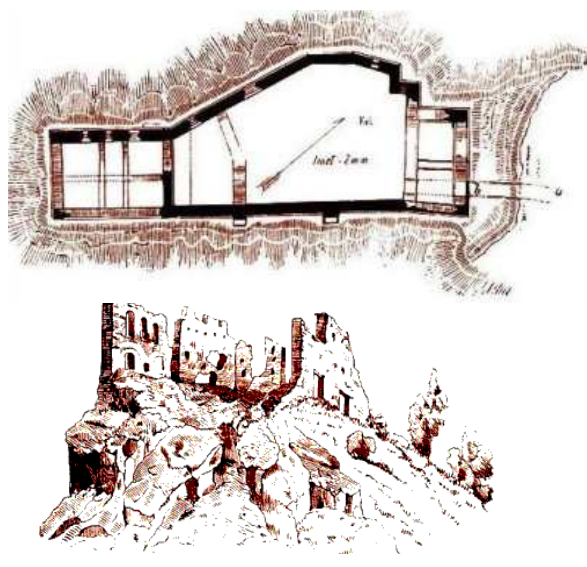
Výřez z mapy Uher Mathiasa Zündta z roku 1567 (<https://varlexikon.hu/szigliget-ovar>).

Na místě pozdějšího hradu stálo opevněné sídliště již v době železné. V roce 1236 je zmiňován zemský hrad Zala, kladený do těchto míst. Za stavebníky hradu jsou považováni bratři Apor a Lukács z rodu Pécs, v jejichž vlastnictví byla ves Rezi v letech 1292–1307. Krátce nato rod vymřel a majetek přešel do rukou krále (doložen rok 1333). Roku 1378 daroval král Ludvík Veliký hrad palatinu Istvánovi Lackfimu. Tato rodina se

však účastnila povstání proti králi, a proto byl roku 1397 István Lackfi králem Zikmundem popraven a majetek byl rodině zkonfiskován. V letech 1404–1415 patřil hrad záhřebskému biskupovi, poté se opět stal majetkem královským a král Zikmund jej zastavil rodině záhřebského biskupa Medvei. Této rodině pak byl majetek pro narůstající násilnosti v okolí odebrán a darován rodu Gersei Pethö. Na přelomu 15. a 16. století byl hrad obsazen

Hrad Rezi na kresbě G. Turca z roku 1569.

Hrad Rezi na kresbách B. Károlyho z roku 1891 (<https://varlexikon.hu/rezi>).

Hrad Rezi, zbytky donžonu (foto O. Slabý 2019).

Hrad Rezi, pohled z obytné věže na nádvoří (foto O. Slabý 2019).

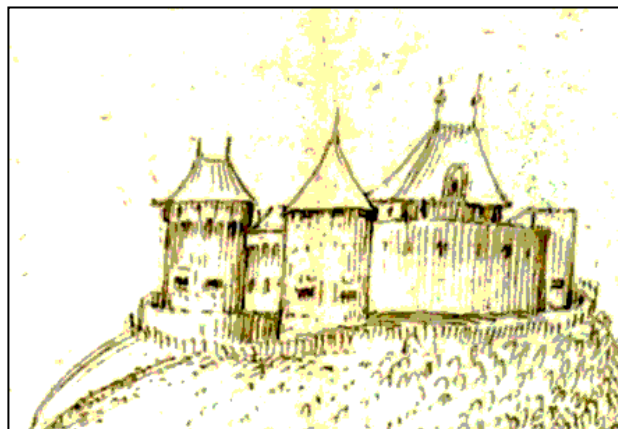
Habsburky, ale poté se opět vrátil do rukou rodu Pethö. Po roce 1554 byly hrady v oblasti Balatonu pleněny Turky. Stejně tak i hrad Rezi. Proto byly v letech 1555-56 zvýšeny hrady o 3m, takže byly vysoké kolem 9 m. K roku 1571 se uvádí tíživá finanční situace rodiny Pethö a nemožnost další údržby hradů Rezi, Tátika a Kesthely (přeměněného z kláštera). Nicméně z vyobrazení G. Turca z let 1571-72 je vidět hrad ještě v dobrém stavu, včetně střech. Podobně jako Tátika, byl i Rezi zřejmě zničen Turky roku 1589. Roku 1592 se již mluví o zřícenině.

V roce 1891 byl hrad zkoumán B. Károlym. Roku 1998 byly zahájeny výzkumné a konzervační práce na hradu.⁶⁾

Hrad Tátika

Zřícenina hradu ze 13. století stojí v Kesthelyské vrchovině severovýchodně od obce Zalaszántó na vrcholu sopečného kužele ve výšce 412 m nad mořem.

Nejprve byl založen tzv. Dolní hrad. Ten byl konfiskován králem Bélou IV. a darován vesprémskému biskupovi Zlaudemu (†1262), který zde nechal postavit tzv. Horní hrad. Až do konce 13. století jsou zmiňovány oba hrady (Horní i Dolní). Roku 1290 se hradu zmocnili páni ze sousedního Rezi. Od roku 1378 byl v držení rodu Lackfi. Po vzpouře proti králi Zikmundovi byl hrad konfiskován. Později byl majetkem rodu Gersei Pethö. V době ohrožení země Turky se na hrad uchýlila okolní šlechta i mniši. Toho využil vesprémský biskup a hradu se roku 1538 zmocnil. I přes protesty původních majitelů ho držel až do 50. let 16. století. Hrad nebyl dostatečně

Hrad Tátika na kresbě G. Turca z roku 1572.

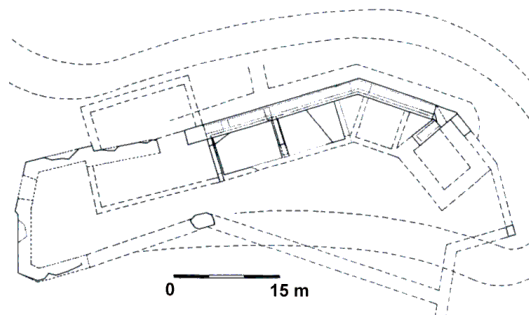

Hrad Tátika na rytině M. Greischera z roku 1680.

udržován a vybaven. Roku 1589 byl Turky dobyt, vypleněn a o 3 roky později je už uváděn jako zřícenina. Na rytině z roku 1680 vidíme dosud stojící věže i palác, pouze beze střech. Definitivně byl vypálen a pobořen roku 1713 v rámci likvidace uherské opozice. Po té jej vlastnil rod Festetics.⁷⁾

Hrad je dnes obklopen bukovým lesem o rozloze 74 ha, chráněným od roku 1953. Tato přírodní rezervace se stala součástí Balatonského národního parku, který byl zřízen v roce 1997.⁸⁾ Na hrad vede značená cesta z obce Zalaszántó a autem lze zajet po silnici Zalaszántó – Sümeg k odbočce na hrad a potom pěšky stoupat 2 km.

Na místě není žádná informační tabule. V roce 2000 bylo zahájeno archeologické zkoumání a postupná záchrana zříceniny hradu.⁹⁾ Byly opraveny a zajištěny koruny zdí hradeb a některých zdí paláce.

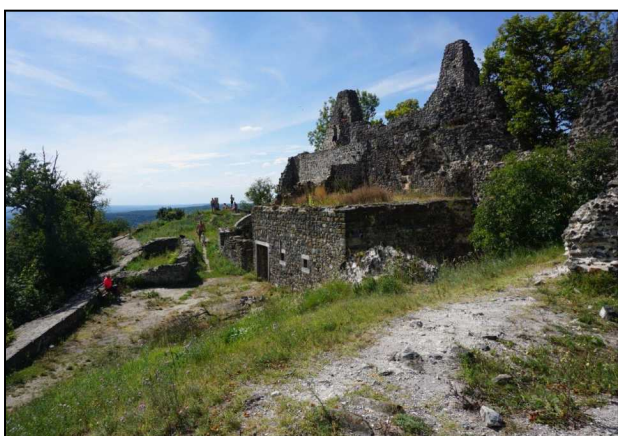
Hrad Tátika, plán z roku 2000 (<https://varlexikon.hu/tatika>).

Hrad Tatika, detail zdiva paláce (foto O. Slabý 2019).

Hrad Sümeg, pohled ze vsi (foto O. Slabý 2019).

Hrad Tatika, pohled do nádvoří s palácem (foto O. Slabý 2019).

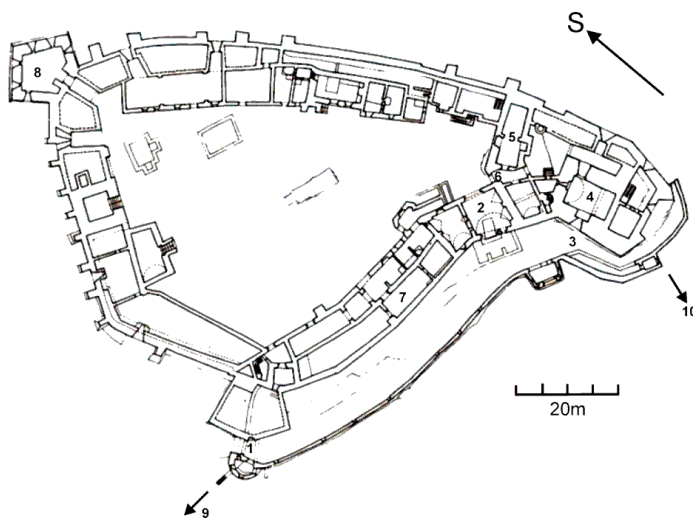
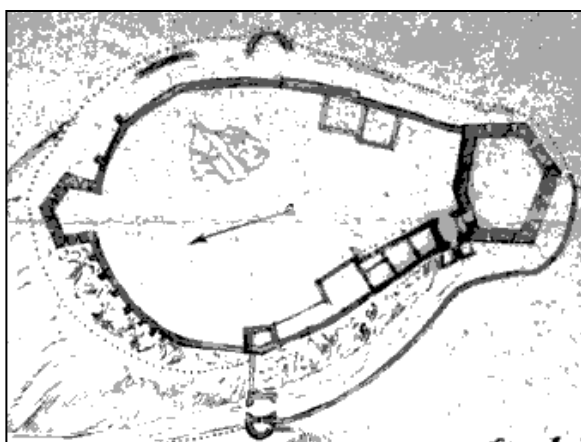
Hrad Sümeg, západní strana se vstupem a parkánem (foto O. Slabý 2019).

Hrad Sümeg

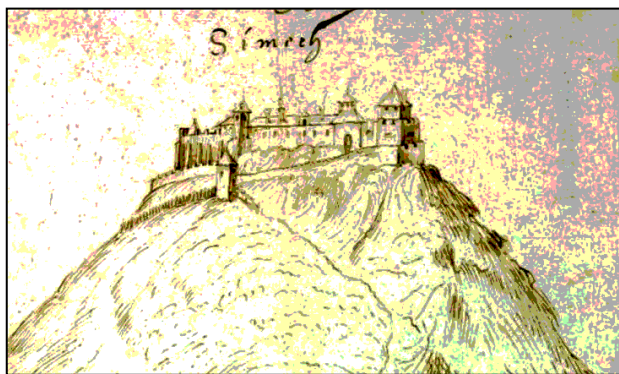
Jedním z největších a turisticky nejoblíbenějších hradů v Maďarsku je hrad Sümeg. Mohutná zřícenina se tyčí na výrazném vápencovém kopci uprostřed stejnojmenné obce. Z hradu je nádherný výhled do všech světových stran. Hrad si lze prohlédnout samostatně a zároveň se prakticky seznámit s životem ve středověku názornými ukázkami řemesel i chovu domácích a užitkových zvířat. K dispozici jsou četné informační tabule též

v němčině a angličtině. V městečku pod hradem je celá řada dalších významných památek včetně biskupského paláce.¹⁰⁾

Hrad nechal postavit ve 2. polovině 13. století uherský král Béla IV. v reakci na vpád Mongolů do střední Evropy v letech 1241–1242. Později král Štěpán V. daroval hrad vesprémské římsko-katolické arcidiecézi. V průběhu staletí byl hrad stále rozšiřován a zejména v roce 1552 proběhla rozsáhlá přestavba s důra-

Vlevo hrad Sümeg na plánu G. Turca z roku 1569. Vpravo současná podoba hradu Sümeg. Popsány jen starší stavby: 1 – první brána, 2 – druhá brána, 3 – parkán, 4 – věž, 5 – kaple, 6 – třetí brána, 7 – palác, 8 – bastion, 9, 10 – napojení hradeb městečka.

Sümeg na kresbě G. Turca z roku 1569.

zem na opevnění v reakci na obsazení Vesprému Turky. Sümeg se stal sídlem vesprémského biskupství. Hrad pak sloužil jako pohraniční pevnost. V roce 1713 byl hrad rakouským vojskem zničen a vypálen. Během 20. století postupně probíhaly rekonstrukční práce a od roku 1989 se hrad stal soukromým majetkem. V současné době slouží jako turistická atrakce s bohatým, historicky zaměřeným programem.¹¹⁾

Nejstarší část hradu se nachází na jižním výběžku vrcholové plošiny. Mohutná věž ze 13. století měla zpočátku zděné jen přízemí, ostatní poschodí byla dřevěná. Teprve roku 1471 byla celá náhorní plošina opevněna zdí. Později vznikl palác navazující na starou část hradu. V 16. století bylo opevnění doplněno na severu o pětibokou baštu, posílena obrana brány a postavena parkánová hradba od brány k jižnímu okraji starého hradu. V této podobě vidíme hrad na kresbě a plánu G. Turca z roku 1569. Dále docházelo k postupnému zastavování obvodu hradu.

V letech 1656 až 1658 bylo jihozápadní úbočí a úpatí hradu ohrazeno hradbou dlouhou cca 1100m doplněnou baštami, z nichž některé lze vidět dodnes. V tomto okrsku vzniklo v průběhu 17. a 18. století městečko zvané „vznešené centrum“ včetně biskupského paláce. Jeho východní hranici uzavíral strmý svah hradního vrchu. K opevnění hradu se hradba připojovala v místě první brány a na jižním konci hradu.¹²⁾

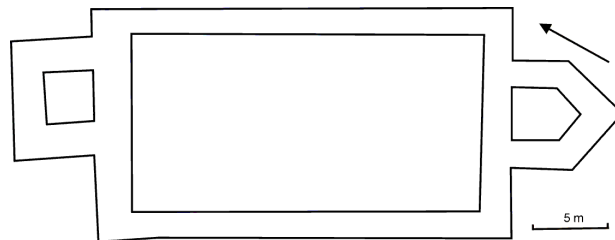
Hrad Szigliget-Ovár

Tento malý hrad leží na jižním okraji poloostrova Szigliget. Nachází se na vrcholu sopečné kupy cca 80 m nad hladinou Balatonu. Na rozdíl od hradu Szigliget, popsaného v předchozí části článku,¹³⁾ je odtud vidět na pobřeží Balatonu. Lidově je nazýván „Královnina sukně“. Počátky hradu nejsou jasné. Ovár znamená „starý hrad“, předpokládá se vznik již ve 12. – 13. století. Nálezy pocházejí z poloviny 15. století, kdy Szigliget vlastnil šlechtický rod Újlaky. Předpokládá se, že později hrad sloužil ke kontrole provozu na jezeře a ochraně balatonské flotily, která tvořila protiváhu k turecké flotile v Siófoku. Počátkem 17. století je v písemných pramenech uváděno jako zámek, kde pobývali hradní vojáci, kteří byli povinni vykonávat lodní službu. V dopise z roku 1647 požádal Gáspár Tóti Lengyel, kapitán hradu Szigliget, balatonskou flotilu, aby v rákosí proklestila cestu k přístavu. Ve svém dopise Lengyel uvádí, že pro vojenský přístav postaví hrad pro ochranu země na

své vlastní náklady.¹⁴⁾ Mikuláš Zrinský jako správce župy Zala k tomu účelu poskytl 200 lidí.

Hrad se skládal z obdélníkové budovy o půdorysu 15,4 x 28,8 m s pětiúhelníkovou věží na jižní straně směrem k jezeru a čtvercovou věží 5,4 x 8 metrů na severní straně. Výzkumem v roce 2003 bylo potvrzeno, že palác a obě věže byly postaveny současně. V ose stavby byly nalezeny základy čtyř pilířů nesoucích pravděpodobně strop. Podlaha budovy byla ze dřeva a zničena požárem. Z hradu se zachovaly pouze základy odkryté výzkumem.¹⁵⁾ V roce 2013 byla postavena nad místem pětiboké věže dřevěná rozhledna.

Další zajímavou stavbou na poloostrově Szigliget je románský kostel Avasi, jehož starobylost jen zdůrazňuje význam poloostrova v minulosti.

Szigliget-Ovár, půdorys hradu (překresleno dle plánu podle varlexikon.hu/szigliget-ovar).

Základy pětiboké věže v době výzkumu. Informační tabule na hradě.

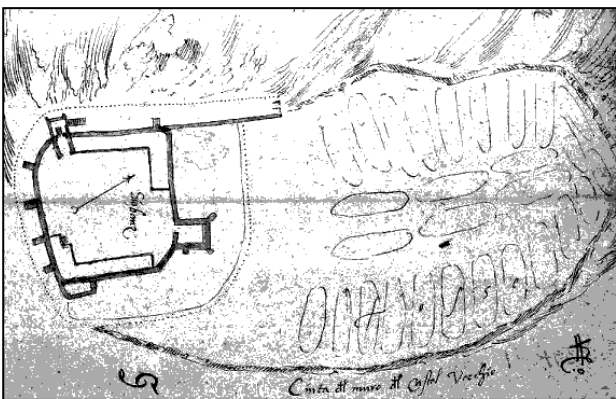
Ovár – pohled na hradní pahorek od severu, citace v pozn. 15.

Hrad Csobanc

Hrad stojí na jihozápadním okraji výrazné sopečné stolové hory zvedající se více než 200 m nad okolí. První zmínky jsou ze 13. století a v roce 1272 již hrad prokazatelně stál. Za nejstarší budovu hradu se považuje stará věž v severovýchodním rohu. Majitelem byl rod Disel a jeho pokračovatelem rod Gyulaffy, kteří hrad drželi po celý středověk. Po smrti krále Matyáše Korvína roku 1490 byla oblast ohrožena vojsky Maxmiliána Habsburského, jednoho z nápadníků na uherský trůn. Hrad byl proto důkladně opevněn na příkaz Pála Kinizsiho, který tam povolal stavitele ze Somló. V té době byla také postavena věž brány a na plošině před hradem vykopány jámy proti oblétacím strojům. To lze také vidět na půdorysu z roku 1569 od G. Turca. Plocha stolové hory byla příliš velká pro opevnění celého temene.

Hora Csobanc od severozápadu. Hrad je na pravém okraji temene (Wikipedia).

Plán hradu Csobanc z roku 1569 od G. Turca. Zakreslené jsou jámy proti oblétacím strojům.

Turci poprvé napadli hrad roku 1554. Hrad poškodili, ale nedobyli ani nikdy později. V 50. a 60. letech 16. století byl majitelem hradu László Gyulaffy z Rátó, který si svými souboji vysloužil jméno „maďarský Achilles“. Byl to horkokrevný válečník, bojoval jen proti Turkům, ale i proti okolním pánům. Např. v roce 1558 obsadil překvapivým nočním přepadem hrad Szigliget, osvobodil tam svoje vězněné lidi a hrad vyloupil. V roce 1568 byl přinucen se i s rodinou vystěhovat do Transylvánie. Hrad zůstal nadále v držení Gyulaffyů až do roku 1669, kdy zadlužený majetek koupil od zadlužených Gyulaffyů Pál Esterházy.

Ve Vídni bylo rozhodnuto o demolici hradu, ale vypuknutí Rákócziho války za nezávislost tomu na čas zabránilo. Do roku 1705 byl v držení císařské armády, po té byl obsazen kuruckými jednotkami. K obléhání hradu došlo 25. února 1707. Císařský generál Jean Rabu-

Csobanc od východu (foto P. Mikota 2018).

Csobanc, jámy proti oblétacím strojům (foto P. Mikota 2018).

tin se ho neúspěšně pokusil obsadit armádou asi s tisícem mužů. Proti němu stála hrstka asi 30 obránců, žen a dětí. Obléhatelé ztratili během bitvy téměř 400 vojáků včetně 52 důstojníků. Tuto událost připomíná pamětní deska na paláci. Nakonec se hrad v roce 1709 znovu dostal do císařských rukou a začalo jeho ničení. V roce 1722 je zmiňován pouze jako zřícenina poblíž starého panského domu Gyulafiak dole v obci.

Archeologický výzkum byl zahájen v roce 1953, poté byly provedeny průzkumy v roce 1984. Dnes je zdivo ve špatném stavu a místní skupina aktivistů založila v květnu 2003 Nadaci pro hrad Csobánc. V letech 2007 až 2011 byly provedeny další archeologické výzkumy. Je rovněž plánována rozsáhlá rekonstrukce.¹⁵⁾

Hrad Hegyestű

Nacházel se 3 km severozápadně od vsi Zánka na vrcholku výrazné sopečné kupy ve výšce 336 m. Údaje o historii jsou jen zlomkovité. Archeologové našli na vrcholu kopce dlaždice s arpádovského období (do roku 1300).¹⁶⁾ Zachovány hradby z arpádovského období o tloušťce 2,5 m a výšce cca 0,5 m.¹⁷⁾ V roce 1561 na něj zaútočili veszprémští Turci a hrad dobyli. Umístili zde 600 jezdců, kteří se stali vážnou hrozbou pro celé okolí. Již v roce 1562 se však podařilo posádce z Csobánc hrad opět získat pod kontrolu.¹⁸⁾ Skutečnou pohromou

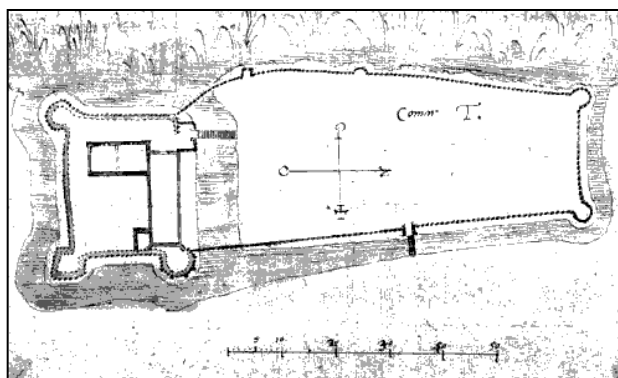
pro hrad se však stalo otevření lomu, který zde pracoval od roku 1930 do 1970. Byla odtěžena zhruba polovina kopce. Lom odkryl průřez vulkánem a kopec se stal významnou geologickou památkou a je často navštěvován. Po hradu však nenajdete stopy, i když informační tabule hovoří o pozůstatcích zdiva. Do bývalého lomu vede silnice a je zde parkoviště.

Hegyestű, pohled do lomové stěny
(<https://hu.wikipedia.org/wiki/Hegyestű>).

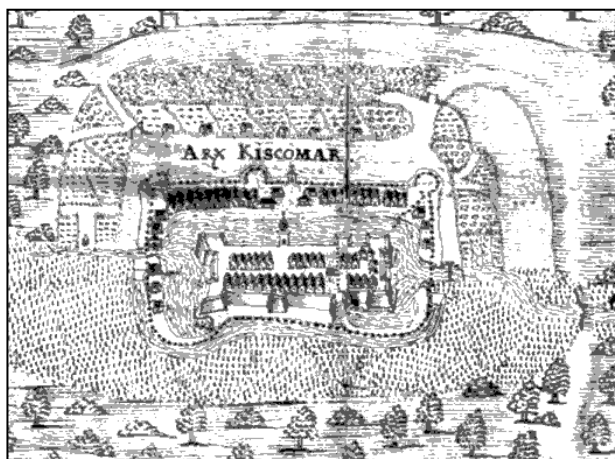
Komár (dnes Zalakomár)

V dnešní vesnici Zalakomár, nedaleko od známých lázní Zalakaros, nenajdeme žádné výraznější stopy po nějakém opevnění. Přesto zde stála mohutná opevněná pevnost, která hrála důležitou roli v bojích s Turky. Nachází se v rovinaté krajině u řeky Zala jižně od tzv. Malého Balatonu (Kis Balaton). V bažinaté rovině byl ve 13. století založen klášter Augustiniánů, později Komár vlastnila kapitula v Budě. První nepřímé zmínky o hradu jsou z roku 1310. Střídali se majitelé, probíhaly spory s kapitulou. Zásadně do vývoje zasáhly turecké války. S hradem se počítalo jako s významným obranným prvkem a skutečně po celou válku tvořil první linii obrany. Nicméně jeho údržba byla zanedbávána. V roce 1571 ho prohlédl a nakreslil G. Turco. Z jeho plánu vidíme, že hrad má většinou rondelové opevnění, pouze jeden prvek už je pětiboký bastion.

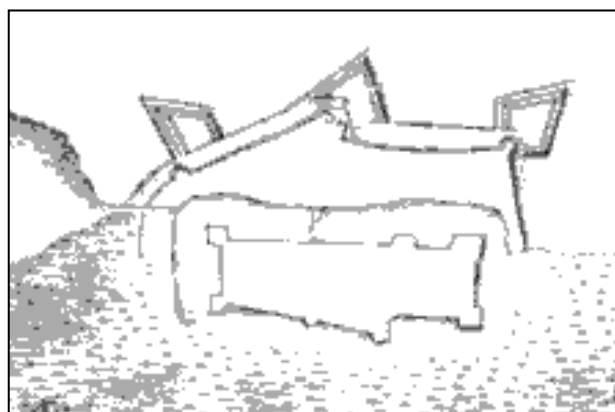

Hrad Komár na rytině G. Turca z roku 1571.

V roce 1591 Turci poprvé pevnost dobyli a vypálili. Boje probíhaly se střídavým úspěchem i v 17. století. V této době byl hrad přebudován na bastionovou pevnost, na předhradí bylo městečko. Turci naposledy zničili pevnost roku 1664. Ze 17. století pochází plán na přestavbu pevnosti, kdy mělo být doplněno předsunuté

Vyobrazení Komáru z díla Hradů jižního Transdanubia na počátku 17. století - autor neznámý (citace v pozn. 20).

Plán přestavby Kiskomárom ve 2. polovině 17. století, (citace v pozn. 20).

bastionové opevnění. To již nebylo realizováno a pevnost nebyla obnovena. Dnes je plocha původního hradu-pevnosti z části zastavěna vesnicí a na okraji zástavby jen nevýrazné příkopy a valy naznačují původní opevnění.²⁰⁾ Otázka Zalakomáru je podrobně zpracována ve stati R. J. Szvitka ve sborníku *Castrum Bene* 14. (2011) s. 41–56.

Poznámky: 1) <https://varlexikon.hu/impresszum>. 2) <https://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok3.php?beture=TURCO,%20Giulio>. 3) <https://maps.hungaricana.hu/en/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlUdXJJaG8ifQ&page=2>. 4) Szalai Béla: The life and work of Matthias Greischer (dostupno na <https://d-nb.info/1105690741/34>). 5) <https://www.wdl.org/en/item/6761/#institution=university-of-wisconsin-milwaukee-libraries&page=3>, <https://www.wdl.org/en/item/6761/view/1/1/>. 6) Informační tabule na hradě. 7) <https://varlexikon.hu/tatika>. 8) www.geocaching.com. 9) <https://wlovebalaton.hu>. 10) https://en.wikipedia.org/wiki/Castle_of_Sümeg. 11) Informační tabule na hradě. 12) <https://varlexikon.hu/sumeg>. 13) Hláska 2019/3, s. 43. 14) <https://varlexikon.hu/szigliget-ovar>. 15) Gere, L.: A szigligeti Óvár szondázó kutatásának eredményei. In: *Burgenkundliche Studien zum 80. Geburtstag von Gyula Nováki*, Budapest 2006. 16) <https://varlexikon.hu/csobanc>. 17) <https://hu.wikipedia.org/wiki/Hegyestű>. 18) Informační tabule na hradě. 19) <https://varlexikon.hu/csobanc>. 20) http://castrumbene.hu/files/c14_03_szvitek.pdf.

K podobě původní tvrze ve Veselí u Janovic

Václav Chmelíř

Zámek ve Veselí (okr. Klatovy) se dnes nachází ve zříceninách. Jedná se pohledově o pseudogotickou stavbu z 19. století. V pramenech však nacházíme doklady o existenci zdejšího panského sídla již od středověku. Tudíž se objevuje otázka, jaký je vztah mezi dnes (již jen zčásti) stojícím zámkem a v minulosti připomínaným objektem. Na toto by mohl přinést odpověď stavebněhistorický průzkum, který však dosud nebyl proveden, ale zatím je možné si prohlédnout nedatovaný plán, vzniklý ovšem před 24. květnem 1864, jehož autorem byl stadionovský stavitel Josef Nechutný, jenž ukazuje, že budova vznikla přestavbou již existující stavby.¹⁾

Obr. 1: Veselí, zámek, pohled od severozápadu, foto V. Hyhlík, před 1985 (Bělohávek, M. a kolektiv: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 4. Praha 1985, s. 381*).

Existence zdejšího sídla trvá nejméně od 14. století, kdy se v berním rejstříku plzeňského kraje objevuje Veselí jako majetek jistého Stracha, který z něho platil daň dvě a půl hřivny stříbra.²⁾ Vlastní tvrz se výslovně připomíná až roku 1523, což je už doba po obléhání sousedních Janovic, s nimiž mělo Veselí společného držitele Petra Sudu z Řeneč. Stalo se tak kvůli jeho loupežné činnosti, přičemž mu byl tento majetek zkonfiskován a pak postoupen Oldřichu Janovskému z Janovic.³⁾ O několik desetiletí později (1543) je vesnice Veselí uváděna pustá, což mohl být ještě následek vojenských akcí roku 1520. Zároveň se rovněž vzpomíná tvrz, ale této není připsána stejná charakteristika jako vsi, tudíž nemusela být také 1520 zničena, nebo se již dočkala své obnovy.⁴⁾ V této době náleží také dědičně příslušníkům rodu Janovských z Janovic. 1581 získali statek i s tvrzí od Janovských Fremutové z Tropčic, jmenovitě pak Burian.⁵⁾ Veselský statek se zdejší tvrzí byl potom v držení dalších příslušníků rytířského stavu. 1669 jej posléze zakoupil Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat, pán na Týnci, Chlumci a Žichovicích, přičemž šlo o „statek od starodávna Veselí řečený, jmenovitě tvrz s dvorem poplužním, stavením všelijakým“, „pivovarem“, „sladovnou, hvozdem, spilkou“, ve vsi Spůli, Mileticích, Lhotce „tři dvory kmetičné“, atd.⁶⁾ Tento člen panského stavu s následujícími majiteli v Veselí obývali jiná sídla, a tak se zdejší tvrz přestala k obdobným

účelům užívat. Ukazuje to i odhad Dešenic, Janovic a Veselí z roku 1729, v němž nalézáme: „Rytířské sídlo Veselí. Je sice postavené z kamene, avšak velice sešlé, ve kterém má šafář svůj byt, je též kryto částečně šindelem a částečně prejzy, je šacováno za 150 kop“ („Der Ritter Sitz Wesely. Ist zwar von Stein auferbaut, doch sehr eingegangen in welchen der Schaffer seine Wohnung hat, ist auch Theils mit Schindeln, und Theils mit Preisen bedenket.“).⁷⁾

Později o budově již neslyšíme, že bývala sídlem vrchnosti: odhad z června 1756 totiž líčí zdejší dvůr mimo jiné takto: „Panský dvůr leží nad papírenským rybníkem, při jeho vjezdu vpravo jsou kravské stáje, vlevo stodola o dvou mlatech, proti stodole je z kamene postavená sýpka, pod touto je mléčnice (...) („Mayerhof Wessely. Lieget ober dem Papier-Teucht, bei deßen Einfahr rechter Hand seind die Kühe-Stallungen, lincker Hand die Scheuer von 2 Tönnen, gegen der Scheuer ein von Stein aufgebauter Schüttboden, unter diesen eine Milch-Gruben, (...)“).⁸⁾

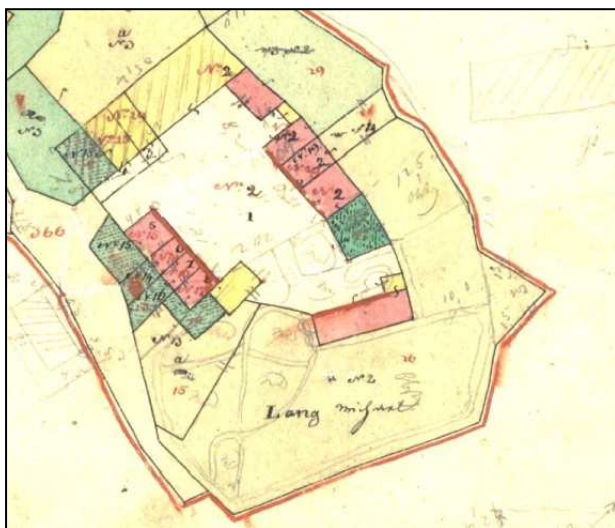

Obr. 2: Veselí, výřez z mapy josefského vojenské mapování z let 1764–1768 (citace v pozn. 11).

Další popis z téhož roku ovšem říká o dvoru i toto: „Kravské stáje jsou celkem v prostředním stavu, přesto potřebují takovou některou opravu zdí. Stodola o 2 mlatech spočívá ve špatné střeše. Sýpka je rovněž ve stavení prostřední, potřebuje omítku na dvou stranách (...)“ („Mayerhof Wessely. Die Khue-Stallungen seind so weith in Mittl-mässigen Standt dannoch brachuen solchen einige Mauer Arbeith. Scheuern von 2 Tönnen in Schlechter Dachung bestehen. Die Schüttbod ist eben mittl-mässig in Gebau, und braucht einem Bewurf auf 2 Seithen (...)“).⁹⁾ Nedlouho potom proběhlo i na Klatovsku vojenské mapování, při němž vznikla nejenom mapa, ale také stručný popis, charakterizující zdejší dvůr jako postavený z pevného materiálu a uzavřený, vedle něhož je pevná sýpka, stojící na skále a obklopena bahnítymi příkopy („soliden geschlossenem Maierhof, darneben einen starcken Getreid-Kasten (...), obgesagter Getreid-Kasten stehet auf einem Felsen und ist mit einem schlamichten Graben umgeben“).¹⁰⁾ Vlastní mapa zachycuje

celý areál s někdejší sídlu v podobě téměř pravidelné skupiny čtyř budov, z nichž každá stojí na jedné straně obdélného nádvoří. Západně od hospodářského dvora vede cesta do Janovic, lemující jižně položený velký rybník. Dále se zobrazují tři mnohem menší vodní plochy jižně až jihovýchodně od dvora. Naznačuje se i ostrožna přímo jižně pod dvorem.¹¹⁾ Sýpka je připomínána i v dalších letech. 1789 byla panská sýpka ve Veselí prostorná a zděná, o 4 „sypáních“, krytá šindelem („Eingeraumiger gemauerter Schüttboden von 4 Schüttungen, mit Schindeln gedeckt“).¹²⁾ Známa praxe měnit bývalá panská sídla na sýpky se zopakovala zřejmě také ve Veselí. V úplném ztotožnění s dnešní stavbou brání připomínka zmíněné mléčnice. O existenci sklepů v dnešní stavbě totiž nejsme zpraveni.

Odhad bystřického panství z roku 1797 v rámci vrchnostenského dvora Veselí uvádí, že se zde nachází: ratejna – zděná, prostřední stav, odhadnutá za 96 zl.; stodola – zděná, špatný stav, odhadnutá za 153 zl.; kravské stáje – zděné, prostřední, odhadnuté za 52 zl.; sýpka – zděná, v prostředním stavu, odhadnutá na 243 zl.; vozová kůlna pobytá prkny, špatná, odhadnutá za 15 zl.; prasečí stáj – dřevěná, prostřední, odhadnutá za 8 zl.; obydlí ovčáckého mistra – zděné, špatné, odhadnuté za 27 zl.; ovčín – zděný, špatný, odhadnutý za 66 zl.¹³⁾ Sýpky jsou vzpomínány i při prodeji dvora ve stejném roce.¹⁴⁾

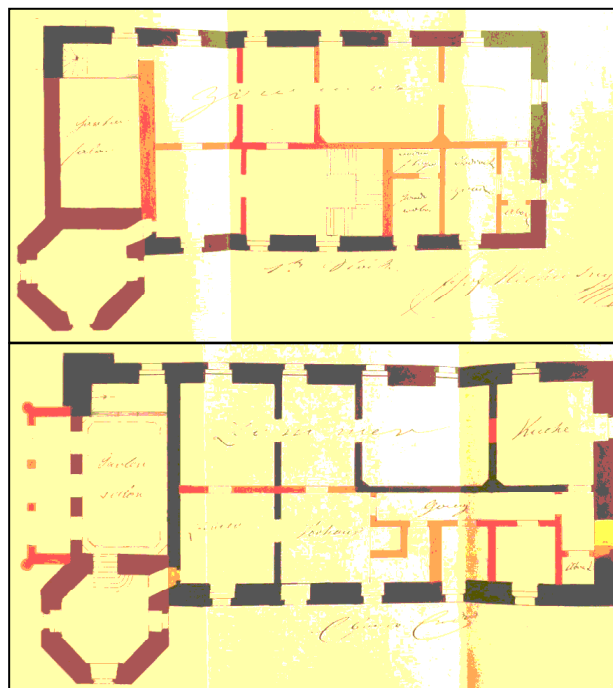
Obr. 3: Veselí, areál někdejšího panského dvora, výřez z indikační skicy mapy stabilního katastru z 1837 (citace v pozn. 16).

Potom v areálu dvora pracovala továrna na hedvábí a současně se v pramenech vyskytuje také zdejší dvorská čeleď.¹⁵⁾ Původní dvůr (nesoucí čp. 2) byl posléze rozprodán na části, což vidíme na mapách stabilního katastru, na nichž jsou v jižní části vsi Veselí zobrazeny dvě skupiny budov areálu bývalého panského dvora, od nichž jižně se osamoceně nachází stavba – na základě polohy to je někdejší sýpka, která tak byla i předchůdcem dnešního zámku. Má obdélníkový tvar, s čtvercovým přístavkem na horním konci nádvorního průčelí, který je na rozdíl od vlastní budovy spalného charakteru (tj. kolorován žlutě). Ostatní stavby dvora jsou většinou rozdělené a tyto díly nesou (vedle čp. 2) vlastní popisná čísla, což je projevem zmíněného rozprodeje.¹⁶⁾

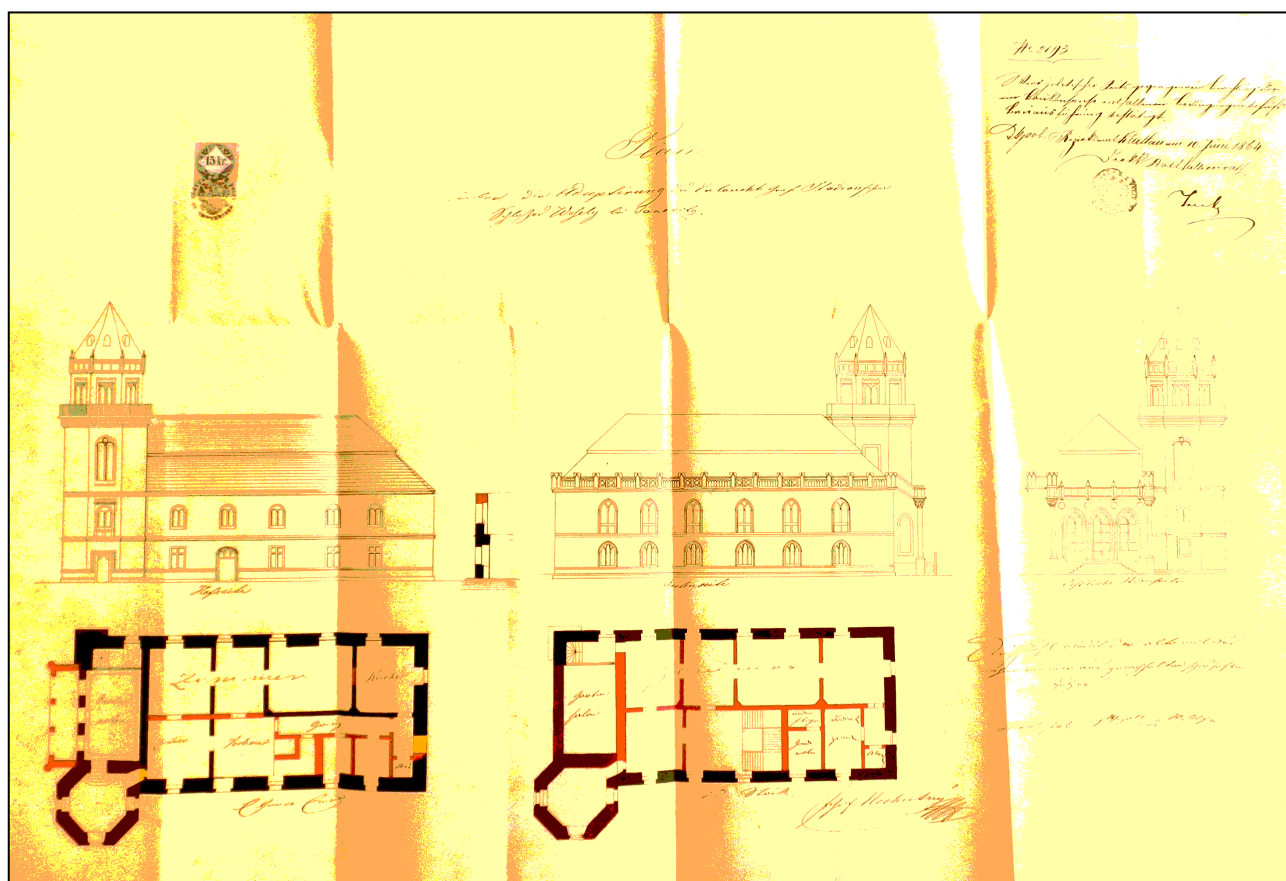
Na základě kupní smlouvy z 17. 8. 1863 posléze získal čp. 2 ve Veselí hrabě (Karel) Fridrich Stadion.¹⁷⁾ Stadion pak

postupně zvětšoval ve Veselí jak rozsah svých zemědělských pozemků, tak i počet vlastněných staveb,¹⁸⁾ čímž opětovně scelil původní dvůr. A zahájil zde také celkem intenzivní stavební činnost, spočívající jak v bourání starých budov,¹⁹⁾ tak i ve stavbě nových. Pak v roce 1864 stadionovská stavební správa požádala klatovský okresní úřad o schválení na zámku Veselí přebudovat sýpku v 1. patře na byt a přistavět věž. Stavba je tedy již v tento okamžik nazývána přímo zámkem.²⁰⁾ Jak byla známa Stadionům místní tradice panského sídla může být jen předmětem diskuse.

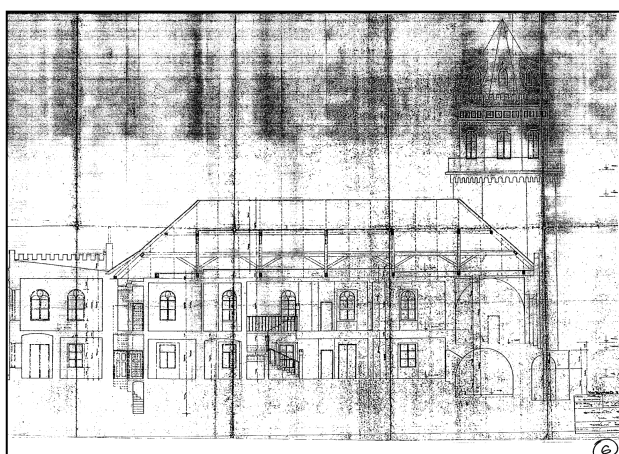
K žádosti byl přiložen již zmíněný Nechutného plán,²¹⁾ obsahující podobu nádvorní a zahradní strany stavby, východní průčelí, dále pak půdorys přízemí a patra, spolu s řezem obvodové stěny. V půdorysech a řezu jsou naznačeny červenou a hnědou barvou nové konstrukce. Na dvou místech nacházíme žlutou, kterou je patrně označena úprava otvorů. Černě kolorované tak má být původní zdivo. V obou podlažích zůstaly obvodové zdi, narušené však v nároží umístěnou věží s k tomuto průčelí přistavěnou lodžii. V každém podlaží delší strany průčelí proráželo stěnu původně nepochybně šest oken, kratší pak po dvou. Přestavba navrhuje v přízemí jedno z nich upravit. Pravidelnost rozložení těchto oken, však odlišné u obou delších průčelí, ukazuje na jednotnou úpravu neznámého stáří, přičemž je tu snad už vyznačeno pseudogotické provedení. Na změnu oken ukazuje řez zdí, kdy je nadokenní zdivo v plánu červeně vybarveno. Ta každopádně nejsou nově prorážena nebo třeba přestavována ze sýpkové podoby. Jihovýchodní delší průčelí mělo být nahoře ukončeno atikou vyloženou na profilované římsě, se kterou se počítalo na lodžii. Přímou do plánu autor také poznamenal, že zůstává starý krov, z něhož bude však odstraněno poškozené dřevo. Dokument ukazuje střechu jako mansardovou. V patře budovy vidíme, že zde nezůstaly žádné původní příčky: tato prostora byla využívána jako sýpka. Na zcela jiné využití naopak ukazuje vyobrazení přízemí, kde dřívější příčky zachovány jsou. Projekt lze též

Obr. 4: Veselí, výřez z plánu přestavby zámku, nahoře půdorys přízemí, dole půdorys patra (citace v pozn. 1).

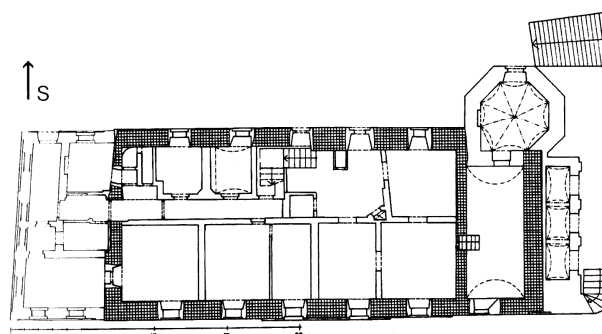
Obr. 5: Veselí, plán přestavby zámku, celek, autor Josef Nechutný (citace v pozn. 1).

Obr. 6: Veselí, zámek, výkres z roku 1976, podélný řez, autor Střední průmyslová škola stavební v Plzni (Atelier Soukup OPL Švehla s.r.o.).

porovnat s plánem, který vyhotovil a publikoval J. Úlovec v roce 1991.²²⁾ Obsahuje však jen půdorys přízemí, kde je možné zahlédnout téměř identické členění jeho interiéru jako na plánu z 19. století, ovšem konstrukce zdí se často nestýkají pod pravými úhly, což nalezneme v Úlovcově díle i u jižního přístavku – tedy prvku další pseudogotické fáze výstavby.

J. Úlovec považuje za pozůstatky starší stavby tvrze, pravděpodobně v renesanci přestavěné, mimo obvodového zdiva také klenutý prostor při jihovýchodní straně přízemí, který svou úrovní nesouvisí se zbytkem zámku. Na plánu z 1864 je v přízemí v těchto místech zakreslen zahradní

Obr. 7: Veselí, zámek, plán přízemí, autor J. Úlovec. Křížky označil autor dochované zdivo pravděpodobně z 16. století, mladší zdivo převážně z období po 1863 neoznačeno. (druhá citace v pozn. 3).

salon, snad s plochým stropem. Mimo rozsah tohoto stropu (spíše než v samostatné místnosti) tu v jihovýchodním rohu prostoru zobrazuje výkres točité schodiště vedoucí do patra, v němž se také se plánovalo umístit další zahradní salon, jehož severní a východní zeď tu měla být novostavbou. Zdá se tedy, že přízemní prostora salonu vznikla nově. Nakonec však byla vyřešena odlišně, s klenbou. Je ale také možné, že plán z 1864 ignoroval provedení stropu. Odlišnost úrovní místností u východního průčelí vůči zbytku zámku byla zvolena kvůli přizpůsobení se terénu zahrady.

Plán předložený roku 1864 úřadům ukazuje podobu stavby na okraji dvora ve Veselí po tom, co se užívala k hospodářským účelům jakožto sýpka (a to nejméně v patře) a je doložena i jako obydlí dvorské čeledi (v tomto případě šafáře), které bychom našli v přízemí, na což uka-

zují pravděpodobně dochované příčky. Budova se zobrazuje s mansardovou střechou, jež mohla nejspíše obdržet v 18. století. Je nutné posoudit, z jaké doby pochází poměrně pravidelné členění okny, které už vůbec nereflektuje užívání jakožto obilního skladu. Víc samozřejmě přinese případný budoucí stavebněhistorický průzkum. Ten může také odpovědět, zda stavba obsahuje například pozůstatky někdejšího opevněného středověkého sídla, které muselo zabírat stejnou exponovanou polohu.

Poznámky: **1)** Státní okresní archiv (dále SOKA) Klatovy, fond Okresní úřad (dále OÚ) Klatovy, i. č. 831, sign. 9/21, kart. 99, plán přestavby zámku ve Veselí u Janovic. **2)** Emler, J. (ed.): Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379. Prag 1876, s. 14. **3)** Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého IX. Praha 1893, s. 141–143; Úlovec, J.: Tvrz a zámek Veselí u Janovic nad Úhlavou. In: Západočeský historický sborník 7. Plzeň 2001, s. 90. **4)** Národní archiv (dále NA) Praha, fond Desky zemské (dále DZ), sign. Desky zemské větší (dále DZV) 4, fol. B29. **5)** Druhá citace v pozn. 3, s. 90. **6)** NA Praha, fond DZ, sign. DZV 317, fol. S29–T1v. **7)** NA Praha, fond DZ, sign. DZV 160, fol. G8v. **8)** Státní oblastní archiv (dále SOA) v Plzni, pracoviště Klášter, fond Velkostatek (dále Vs) Bystřice nad Úhlavou, i. č. 525, kart. 425, popis panství Dešenice (20. 6.

1756). **9)** SOA v Plzni, pracoviště Klášter, fond Vs Bystřice nad Úhlavou, i. č. 525, kart. 425, popis panství Dešenice (1756). **10)** NA Praha, fond Josefské vojenské mapování, sign. B IX a 92, kn. č. 16, sekce č. 205 (Čechy), s. 104. **11)** Josefské vojenské mapování, mapový list č. 205 (Čechy), dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz/>. **12)** NA Praha, fond DZ, sign. DZV 379, fol. F4v. **13)** SOA v Plzni, pracoviště Klášter, fond Vs Bystřice nad Úhlavou, i. č. 531, kart. 426, odhad panství Bystřice nad Úhlavou (1797). **14)** SOA v Plzni, pracoviště Klášter, fond Vs Bystřice nad Úhlavou, i. č. 136, K 136, emfyteutická pozemková kniha poplužního dvora Veselí (1795–1834), fol. 1. **15)** Např. SOA v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech, sign. Janovice nad Úhlavou 14, fol. 4. **16)** Např. Veselí, indikační skica mapy stabilního katastru (1837), dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>. **17)** Katastrální úřad pro Plzeňský kraj, Katastrální pracoviště Klatovy, k. ú. Veselí, vložka č. 2, list B, s. 10. **18)** Např. SOKA Klatovy, fond Archiv obce Veselí, i. č. 4, K 4, kronika obce, s. 52. **19)** Citace v pozn. 18, s. 52–53. **20)** SOKA Klatovy, fond OÚ Klatovy, i. č. 831, sign. 9/21, kart. 99, stadionovský stavební úřad okresnímu úřadu v Klatovech (24. 5. 1864). **21)** Citace v pozn. 1. **22)** Druhá citace v pozn. 3, s. 583.

Drobnosti, dodatky, opravy, informace, zajímavosti, ohlasy

Petra Rožmberského výpisy z matrik

Při své badatelské práci Petr často využíval zápisy v matrikách. Nejen na základě povolání osob zde zanesených objevil některé dosud neznámá panská sídla nebo hospodářské stavby a provozy, popisoval vývoj mlýnů, hutí, dolů apod. Postupně v letech 2006–2019 vytvořil rozsáhlé výpisy, sestavené podle příslušných matrik. Protože celý korpus se nachází v digitální podobě, je možno snadno vyhledávat jakýkoliv text. Nejde pochopitelně o úplné přepisy, ale jen o výpisky. Přesto mohou být přínosem i pro další badatele. S výjimkami některých matrik chovaných v SOA v Třeboni (fond Sběrka matrik Jihočeského kraje) se jedná o poznámky z archiválií uložených v SOA v Plzni.

Jména zpracovaných matrik: Běšiny, Blížejev, Blovice, Budčice, Budislavice, Bukovec, Bukovník, Cerhovice, Čachrov, Černošín, Čičov, Číhaná, Čížkov, Dešenice, Dlouhá Ves, Dnešice, Dobřany, Dolní Bělá, Domažlice, Drahoňův Újezd, Drušková, Dyšina, Holostřevy, Holýšov, Horažďovice, Horní Sekyřany, Horšice, Horšovský Týn, Hory Matky Boží, Hradešice, Chanovice, Chotěšov, Chřtův, Chudenice, Chválenice, Janovice nad Úhlavou, Jezná, Kadov, Kasejovice, Katovice, Kdyně, Klatovy, Kolínec, Koloveč, Kostelec, Kotouň, Kozojedy, Kozolupy, Kožlany, Kralovice, Kvášňovice, Letiny, Lhota pod Radčem, Liblín, Lšfany, Litice, Loučim, Malesice, Malý Bor, Manětín, Měčín, Mělnice, Merklín, Město Touškov, Mirošov, Mlečice, Mutěňín, Mýto, Němčice, Nepomuk, Nezamyslice, Nové Mitrovice, Obora, Osek, Petrovice, Planá, Plánice, Plasy, Plzeň, Poleň, Potvorov, Přestice, Radnice, Rokycany, Seč, Skapce, Spálené Poříčí, Stanětice, Staňkov, Starý Plzenec, Strašín, Strážov, Střelské Hoštice, Svatý Moufeneč, Švihov, Těnovice, Týnec, Vejprnice, Velhartice, Ves Touškov, Volenice, Vrčeň, Vřeskovice, Všeruby, Zbiroh, Zbiroh Zámek, Zbynice, Zdebořice, Žebnice, Žinkovy.

Společně s výpisky sestavil Petr z různých zdrojů rovněž pracovní materiál, ve kterém shrnul termíny používané v matričních zápisech. Zájemci o výpisy se mohou obrátit na redakci Hlázky.

Redakce

Rappottenstein

Zdeněk Fišera

Do počtu zachovalých rakouských hradů ležících nedaleko českých hranic náleží i hrad Rappottenstein. Je situován necelé čtyři desítky kilometrů jihovýchodně od našich Nových Hradů a tyčí se nad tokem řeky Malé Kampy.

Rappottenstein, pohled od jihu (foto autor 2019).

Impozantní stavba na žulové hoře obsahuje celkově pět nádvoří a celkem osm bran. Sídlo je typické tím, že zde nikdy nedošlo k vyhloubení obvyklé studny. Místo toho vznikly pouze cisterny na vodu. Ze staveb vyniká hranatá románská věž na jihu, gotiku reprezentuje část východního hradního křídla a hradní kaple. Renesance je typická uspořádáním vnitřního nádvoří, kam byly vestavěny třípatrové arkády.¹⁾ Nechybí hradní kuchyně, posud využívaná jídelna pro „panstvo“ a bývalá dolní jídelna pro „chátru“. Zahradní terasa s čtyřhrannou hodinovou věží tvoří severozápadní okraj vnitřního hradu. Známým je také legendární žalář s Hladovou věží. Byli do ní po dobu svého trestu zavěšeni

Rappottenstein, třetí nádvoří (foto autor 2019).

na provaze delikventi a trápeni hladem. Hlavní záštitou hradu pro obranu mimo vysoké hradní skály bylo jeho důkladné opevnění s okrouhlými baštami.²⁾

Hrad byl založen kolem roku 1150 v románském slohu. Do české historie vstoupil jako sídlo rodu Kuenringerů, rodu, který podporoval české Přemyslovce.³⁾ Po pádu tohoto rodu v roce 1305 hrad přešel do rukou pánů z Dachsberku. Následovali páni ze Starhembergu a od roku 1546 páni z Landau. Od roku 1664 pak byli vystřídáni hrabaty z Abenspergu a Traun, v držení jejichž potomků zůstal hrad až do dnešní doby.⁴⁾ Mocný hrad ovšem plnil také úlohu opěrného bodu před případnou českou invazí. Rappottenstein jako většina rakouských hradů je dnes soukromým majetkem. Podle návštěvního řádu je hrad přístupný široké veřejnosti.

Tento hrad je pozoruhodný tím, že se nikomu nepodařilo jej dobýt silou. Nepodařilo se to vzbouřeným sedlákům roku 1597, ale ani v roce 1645 vojsku Švédů.⁵⁾ Jejich obležení trvalo plně tři měsíce a podařilo se jim proniknout až do prostoru třetího nádvoří. Svůj bezmocný vztek si pak vybili na okolních hradech a sídlech, podobně pak na ubohém vesnickém obyvatelstvu.⁶⁾ Pro hrad bylo také štěstí, že nikdy nevyhořel a nikdo jej nepřestavěl v barokním nebo romantickém období. Do stavebního vývoje se zapsaly hlavně etapy gotiky a posléze renesančního slohu.

Poznámky: 1) Autopsie 2019. 2) Informace průvodce provádějícího návštěvníky po hradě. 3) Ottův slovník naučný XV. Praha 1900, s. 325. 4) <https://www.apsida.cz/hrady/cizina/rak/drak/wald-filtr/raptstn/raptstn.htm> [20. 5. 2019]. 5) http://de.wikipedia.org/wiki/Burg_Rappottenstein#Geschichte [20. 5. 2019]. 6) Citace v pozn. 2.

Z hradů, zámků a tvrzí

Hrad **Himlštejn** (Stráž nad Ohří, okr. Karlovy Vary) – Při návštěvě hradu v létě loňského roku jsme zjistili, že došlo k destrukci zbytku zdí obytné věže stojící vedle brány. Ta naštěstí zůstala neponičena. Část destruovaného zdiva je v blocích, většina rozsypaná v jednotlivých kamenech. Příčinou byl pravděpodobně víchř, který zasáhl Českou republiku na přelomu června a července.

Horní a Dolní **Neslív** (Štáhlavy, okr. Plzeň-město) – V oblasti zaniklých středověkých vsí s tvrzíštěm probíhá již delší dobu intenzivní těžební činnost, která nebere ohledy na zemní relikt. Les v oblasti Horních Neslív je již vykácen a plocha je porostlá travou a náletovými křovinami. Rovněž v oblasti dolní vsi lze vidět, jak těžba ničí zbývající pozůstatky středověkého osídlení. Terén je devastujícím způsobem poničen těžkou technikou, rozježděn koly harvesterů a v některých místech jsou i vidět olejové skvrny z hydrauliky.

Tvrziště **Mydlná** (Nevid, okr. Rokycany) – Další poničení těžbou je nově i u tvrzíště Mydlná. Stromy jsou káceny nejen v nejbližším okolí tvrzíště, ale co je zážející, i v prostoru tvrže samotné. Od pneumatik byla stržena stěna paláce a přilehlá stěna věže u vstupu do tvrže. Koleje jsou

Hrad Himlštejn, destrukce věže (foto P. Mašek 2021).

hluboké zhruba nějakých 20 až 30 centimetrů a vedou přes příkop okolo paláce až k místu, kde stála ohradní zeď nad přilehlým rybníčkem. Mimochodem ten je vypuštěný a zarůstá travou. V prostoru tvrzíště jsou na dvou hromadách naházeny větve z poražených stromů. Celé místo ztratilo svoji atmosféru a zanedlouho ztratí i vypovídající schopnost.

Pavel, Jitka a Tereza Maškovi

Už jste četli...?

Marek Rubeš: **Hrad Valdek**, vydalo nakladatelství Miroslav Bittner – Putujeme – v roce 2021; 135,- Kč. Na 96 stránkách mapuje historii hradu, jeho majitelů; stavební vývoj. Kromě bohaté fotodokumentace publikace obsahuje i řadu rekonstrukcí pro jednotlivé vývojové fáze hradu, 3D model současného stavu hradu a terénní náčrtky hradu s pokusem o rozfázování jednotlivých stavebních etap hradu. Publikaci

Hypotetická rekonstrukce podoby hradu Valdek kolem roku 1330 (kresba J. Novotný).

uzavírá výběr archeologických nálezů, dějiny blízkého kláštera u vsi Ostrov a samozřejmě nechybí ani několik pověstí z hradu a jeho okolí. Možnost objednání na <https://www.putujme.cz/novinky/hrad-valdek-detail>.

Jan Heřman a Jan Vizner: **Hrady a tvrze západních Čech**. Vydalo nakladatelství CPRESS – 590,- Kč; 174 str. Kniha nepřináší žádné nové, natož objevné poznatky. Většinou jde již dříve zveřejněné informace, půdorysy a rekonstrukce z publikací T. Durdíka, D. Menclové či M. Novobilského. Navíc o řadě rekonstrukcí můžeme úspěšně diskutovat – viz rekonstrukce hradu Hartenštejn ze 13. století. Nicméně pro potenciální zájemce o hradologii, zejména z řad mládeže, může být publikace zajímavá a pomůže jim otevřít svět českých hradů a tvrzí.

Zdeněk Hermsdörfer

Štěpán, R.: **Státní zámek Kunštát. Příběh jednoho sálu aneb restaurování portrétů a podlahy v Rytířském sále** (2021, NPÚ, ú. o. p. v Kroměříži, 96 s.). Publikace představuje památkovou obnovu tzv. Rytířského sálu zámku v Kunštátu, kde je umístěna druhá nejrozsáhlejší portrétní galerie rytířů Řádu zlatého rouna v Evropě.

Šimeček, P. – Plaček, M. – Skálová, V.: **Copuli lapidum. Hromady kamení I+II. Hrady a hrádky v povodí Svatky a Svitavy** (2021, NPÚ, ú. o. p. v Brně, 84 s.). Kolekce kreseb hradů a hrádků vznikla na základě obsáhlé Ilustrované encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí Miroslava Plačka, který je také autorem průvodních textů a odborným konzultantem obrazové části. Publikace představuje 48 středověkých opevněných sídel v povodí Svatky a Svitavy. Součástí publikace je přehledná mapa a kolekce unikátních leteckých snímků.

Václav Chmelíř

Zprávy z klubu Rada

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň. Tel. 606 666 418, e-mail: marcela.lodrova@seznam.cz. Internetové stránky: <http://www.klub-augusta-sedlacka.cz>.

Výzva čtenářům

Redakce Hlášky se potýká s nedostatkem článků. Vyzýváme všechny příznivce našeho časopisu k větší aktivitě.

Pobočka Plzeň

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň. Tel. 606 666 415, e-mail: tokarel@seznam.cz.

V dubnu se konala závěrečná přednáška P. Mikoty o hranicích plzeňského panství na Kokotsku. V květnu proběhla moderovaná diskuse F. Kasla, J. Anderleho a T. Makaje o hradech na Strašicku. V červnu nás L. Krčmář seznámil s kalváriemi v plzeňském kraji.

Podzimní autovýlet na Sedlčansko plánujeme na sobotu 17. 9. po trase Čelina (zámek), Křepence (tvrz), Nalžovice (zámek), Kozí Hřbet (hrad), Ostromeč (hrad), Osečany (zámek), Kňovice (zámek). Přihlášky vchmelir@email.cz.

Petr Mikota

Pobočka Praha

Kontaktní adresa: KAS Pobočka Praha, PhDr. Helena Klímová, Tř. Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6 – Dejvice, e-mail: Petr.Valenta@geomess@volny.cz.

Zpráva o (ne)činnosti pražské pobočky KASu v roce

2021: V proslém roce 2021 pokračoval pražský KAS ve víceméně vynucené hibernaci způsobené restrikcemi v souvislosti s vrcholícími vlnami globálně rozšířeného čínského moru.

V lednu se ještě uskutečnila zevrubná přednáška Mgr. Jana Boukala o počátcích hradu v Říčanech ve světle historických pramenů, ale pak již bylo naše kulturní schůzovní místo v Národním archivu neprodyšně uzavřeno, na zájezdy nebylo možno ani pomyslet a tím byla veškerá další činnost umrtvena. V době iluzorního dočasného uvolnění zkraje podzimu se podařilo ještě uskutečnit jednu schůzi v říjnu, ta však měla pouze technický charakter spočívající v kolportaci klubových Hlásek a vybírání příspěvků na příští, snad lepší rok 2022. Plánovanou listopadovou schůzi pak již opět zhatila další ataka covidu.

Zpráva o hospodaření v roce 2021: Zůstatek k 1.1.2021 činil 14.408 Kč. Příjmy: 3.920 Kč, Výdaje 6216 Kč. Zůstatek v pokladně tak k 31. 12. 2021 činil 12.112 Kč. Pražská pobočka k dnešnímu dni čítá i nadále 56 polospících členů.

Petr Valenta

Pobočka Zlín

Kontaktní adresa: KAS pobočka Zlín, MUDr. Jiří Hoza, Česká 4760, 760 05 Zlín. Tel. 737177346. E-mail: jihoz@post.cz. Int. stránky pobočky: <http://www.kaszlin.estranky.cz>.

Zpráva o hospodaření v roce 2021: Zůstatek z roku 2020: 21 316,- Kč. Příjmy: 9 320,- Kč (členské příspěvky: 6800, Hláška 2520). Výdaje: 5304,- Kč (desátek 680, pohoštění: 4074, ostatní výdaje 550). Zůstatek: 25 332,- Kč.

Marek Petrla

Další informace od poboček redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdrží.

Kontakty na ostatní pobočky:

Pobočka Brno

Kontaktní adresa: Stanislav Pivoňka, Bořetická 4, 628 00 Brno, e-mail: st.piv@seznam.cz; Ing. Pavel Švehla, Ondráčkova 3, 628 00 Brno-Líšeň, e-mail: svehla.pavel@volny.cz.

Pobočka Hradec Králové

Kontaktní adresa: Ing. Jiří Slavík, Nerudova 1210, 517 41 Kostelec n. Orlicí, e-mail: slavik.jiri@npu.cz.

Pobočka Humpolec

Kontaktní adresa: KAS pobočka Humpolec, Hradská 818, 396 01 Humpolec, E-mail: kocmani.hu@seznam.cz, frantisek.kocman@mesto-humpolec.cz, tel: 777347511. Internetové stránky pobočky: <http://www.hrad-orlik.cz>.

**Uzávěrka dalšího čísla: 10. 9. 2022
(vyjde v první říjnové dekádě 2022)**

HLÁSKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974.

Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. červencové dekádě 2022.

Šéfredaktor Mgr. Václav Chmelíř, Ph.D. (rozumber@post.cz), technický redaktor ing. Petr Mikota (pmikota@post.cz), redaktor pro internet Milan Novobilský (klub_augusta_sedlacka@centrum.cz).

Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň.

Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění statutárního města Plzně.

Registrováno pod značkou OK UmP 23/1991. 350 výtisků.